

75 ANYS DELS BOMBARDEJOS DE LA GUERRA CIVIL

Els herois que van plantar cara a l'aviació feixista

SÍLVIA MARIMON

Domènec Serra i Arnau

BOMBER

Domènec Serra i Arnau era un bomber que, quan va caure una bomba a quarts de dotze de la nit del 16 de març, al número 331 del Consell de Cent, no s'ho va pensar gens ni mica i va córrer fins a l'edifici incendiat. No estava de guàrdia, però va fer els impossibles per ajudar a rescatar els ferits. Un enderroc li va caure al peu i el va ferir. Aquells dies de març, els bombers van fer 80 sortides. Els més joves eren al front i els que es van quedar a Barcelona van fer jornades maratonianes. Arribaven al lloc de les explosions, treien els ferits i els cadàvers, i després intentaven apaivagar els focs. Immediatament es traslladaven cap a un altre lloc on les víctimes demanaven ajuda desesperadament.

Lourdes Rodés

INFERMERA

Nascuda a Barcelona, Lourdes Rodés va ser anestesista a l'Hospital Clínic durant la guerra. Els ferits entraven al Clínic per la sala d'ingrés i ella era l'encarregada de fer-los el primer reconeixement per distribuir-los cap a les sales. Quan sonava l'alarma es posava l'uniforme i sortia al carrer. Només pensava a arribar a l'hospital. Com més aviat millor, perquè aquells dies de març tothom era imprescindible. Cada dia arribaven centenars de ferits.

Josep Subirats

DIBUIXANT

Josep Subirats, *Subi*, va posar el seu talent com a dibuixant al servei de la propaganda antifeixista. Estava disposat a ajudar en tots els fronts, també en el bèl·lic. Durant l'agost del 1938 va treballar en la decoració dels menjadors infantils que el PSUC havia creat a la capital catalana per acollir els refugiats que arribaven de les zones ocupades.

Andrés Autrique

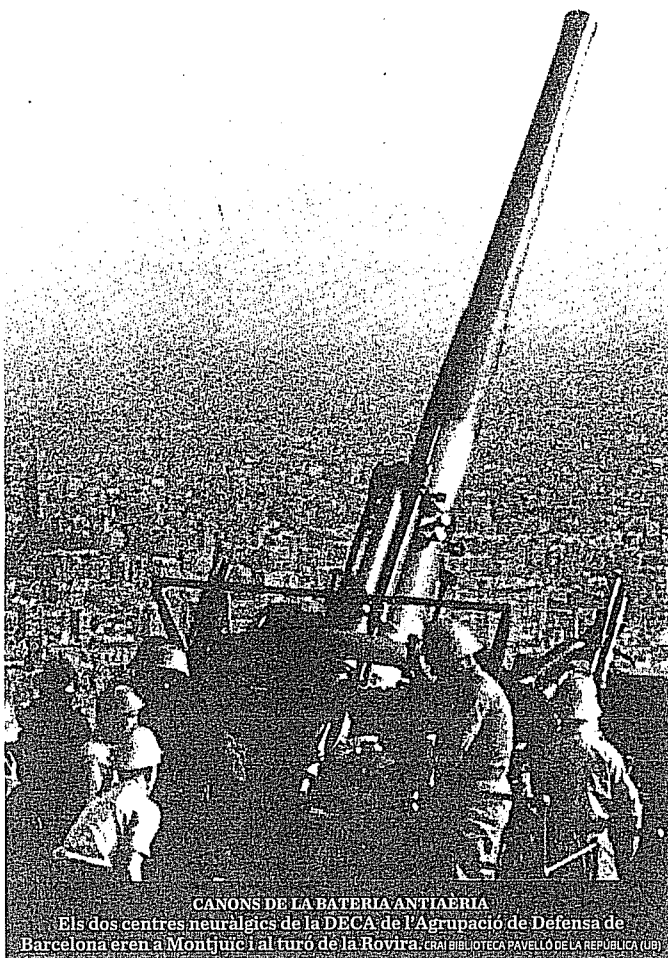
PILOT

Andrés Autrique era un belga enamorat de l'Empordà. Va ser el primer pilot arribat de l'estranger per ajudar la República i l'últim a sortir per la frontera francesa, el gener del 1939, com a xofer del ministre d'Exteriors, Álvarez del Vayo. Va participar en el setge de Toledo, a la batalla de l'Ebre, i va protegir les costes gironines i les ciutats catalanes volant de nit. Més tard lluitaria contra els nazis durant la Segona Guerra Mundial.

Frederic Duran

METGE

Va crear el primer banc de sang de la història. Va inventar un sistema pioner i modern per a la transfusió i conservació del plasma sanguini l'agost del 1936. Quan tot just superava la trentena, amb

CANONS DE LA BATERIA ANTIAERIA
Els dos centres neuràlgics de la DECA de l'Agrupació de Defensa de Barcelona eren a Montjuïc i al turó de la Rovira. (CRAI BIBLIOTECA PAVELLÓ DE LA REPÚBLICA (UR))

molts pocs recursos, i en plena guerra, va crear un dipòsit pioner a Barcelona en què s'analitzava la sang. Conservada en recipients de vidre es repartia als hospitals del front dins de camions refrigerats. Durant els 30 mesos que va funcionar el banc de sang va registrar 30.000 donants, i es van fer més de 20.000 donacions. El seu invent va salvar moltes vides.

Emèrita Arbonés

TREBALLADORA TÈXIL

Emèrita Arbonés treballava en una fàbrica tèxtil i durant la guerra vivia al carrer Verdi de Barcelona. Tenia les claus del refugi de la plaça Revolució i era l'encarregada d'obrir-lo quan hi havia bombardejos. A Gràcia, com que hi havia comissions de festa, es van encarregar d'organitzar les construccions. Hi col·laborava tothom, fins i tot els nens.

Els treballadors d'Elizalde

Amb l'esclat de la guerra, els obrers d'Elizalde es van fer càrrec de la fàbrica.

Després de l'alçament van començar a fabricar bombes de 12 kg d'aviació. Es van establir dobles torns i es va augmentar el personal. De l'Elizalde en sortien obusos d'artilleria, mines submarines, bombes d'aviació de 50 i 250 kg, obusos per a la Marina, i es feien reparacions de canons antiaeris capturats. El personal va passar de 400 a 1.300 treballadors. La fàbrica es va passar a dir Elizalde Indústria Col·lectivitzada.

John Langdon-Davies

PERIODISTA

John Langdon-Davies era un periodista britànic que es va dedicar a apadrinar infants víctimes de la Guerra Civil. Va habilitar dues torres burgeses de Puigcerdà i les va convertir en un refugi que va arribar a acollir més de 400 infants. Amb el temps va obrir cases de colònies a Caldetes, al barri de Sarrià de Barcelona i a Sitges. També acabaria acollint mares amb nadons i vídues embarassades que no sabien on anar.

Anna Murià

PERIODISTA I ESCRIPTORA

Anna Murià va ser la directora, en temps de guerra, del *Diari de Catalunya*. Amb el seu esperit vital i dinàmic va dirigir el diari fins al 21 de gener del 1939. Ella assegurava que li va tocar perquè tots els homes eren al front. Fos com fos i malgrat la falta de recursos i de redactors, va continuar al peu del canó fins pràcticament l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. S'havia quedat tota sola, ja no sortia cap més diari. "Sabíem que ho teníem tot perdut, però vam continuar; calia anar lluitant fins a l'últim moment", explicava.

Manuel Muñoz Díaz

DEFENSA PASSIVA

Afiliat a la CNT, Manuel Muñoz Díaz va ocupar el càrrec de president de la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona. Abans que caiguessin les primeres bombes va regular les iniciatives veïnals i particulars, va instal·lar les primeres sirenes i va condicionar els espais del subsòl de la ciutat com a refugi. Les estacions i els túnels es van convertir en el principal refugi de la ciutat. També va protegir els comerços i va senyalitzar els accessos als refugis.

Josep Trueta

METGE

Josep Trueta es va convertir el 1935 en cap de servei de cirurgia de l'Hospital de Sant Pau. Va desenvolupar un procediment de tractament de les fractures obertes que evitava la gangrena i, consegüentment, les amputacions. Va salvar moltíssims ferits dels bombardejos de perdre un braç o una cama per culpa de les infeccions.

Ramon Perera

ENGINYER

Enginyer industrial, Ramon Perera va treballar infatigablement en la construcció de refugis. Va ser nomenat secretari tècnic de la secció de plans i obres de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya el febrer del 1938. Va treballar intensament en el disseny, l'assessorament i la supervisió per a la construcció de refugis arreu de Catalunya. Els refugis van anar incorporant noves mesures de protecció gràcies a les seves acurades observacions dels efectes de les bombes.

Vicenç Guarner

MILITAR

Vicenç Guarner va ser el sotsecretari de la conselleria de Defensa i cap de les forces republicanes a l'Aragó. Es va encarregar d'inspeccionar la costa catalana i organitzar la defensa, facilitar personal ben o mal armat, instal·lar nius de metralladores i bateries costaneres... Va instal·lar el centre principal de la direcció al castell de Montjuïc. Des d'allà observaven la costa per alertar de les primeres incursions dels avions italians.

Els bombardejos, a judici per primera vegada

S'obre una via judicial perquè els 21 pilots italians siguin processats 75 anys després

Un jutjat de Barcelona ha obert un procés per investigar els 21 pilots italians implicats en els bombardejos de Barcelona. Des de l'Argentina també s'ha obert una altra via per processar militars espanyols.

S.M.

BARCELONA. Per primera vegada els bombardejos sobre la població civil, considerats un crim de guerra, seran investigats judicialment. La denúncia de l'Associació AltraItàlia i de dues víctimes dels bombardejos, Anna Raya i Alfons Cánovas, a la ciutat de Barcelona ha prosperat. El jutjat d'instrucció número 28 de la capital catalana haurà d'investigar si cap dels 21 aviadors feixistes italians que van buidar els estómacs dels seus avions i van metrallar des de l'aire la població civil continuen vius o morts.

Paolo Moci, Alberto Lauchard, Mayor Buonamico, el tinent coronel Ricardo Emo Seidl, el capità Orlandini i el capità Zucconi són alguns dels pilots contra qui apunta la denúncia.

Joan Maluquer

INGENYER I ESCRIPTOR
Va publicar
nombrosos treballs
sobre l'aviació en
temps de guerra

**75 anys
dels bombardejos**

Tots ells sabien que el seu objectiu eren ciutadans i no militars i, per tant, estaven cometent un crim de guerra.

A la denúncia d'AltraItàlia es detalla que la majoria d'atacs aeris sobre Catalunya els van perpetrar les forces italianes que estaven esta-

blertes a Mallorca. "El cos que es va formalitzar el 28 de setembre del 1936 estava format per 6.000 combatents que van utilitzar 759 avions de l'exèrcit italià".

La via argentina

La investigació, però, no pot afectar cap espanyol. Ho impedeix la llei d'amnistia, aprovada el 1977, en plena Transició, i que impossibilita emprendre accions penals entre espanyols per crims comesos durant la Guerra Civil. Una llei que, lluny de perdre vigència, va tornar a l'actualitat el 2009 quan Baltasar Garçon va ser acusat de prevaricació per haver obviat la llei d'amnistia i haver-se atrevit a investigar les fosques comunes.

La denúncia d'AltraItàlia no és l'única investigació oberta. "Els argentins van fer un recorregut oposat a l'espanyol, van derogar la llei d'amnis-

Amnistia

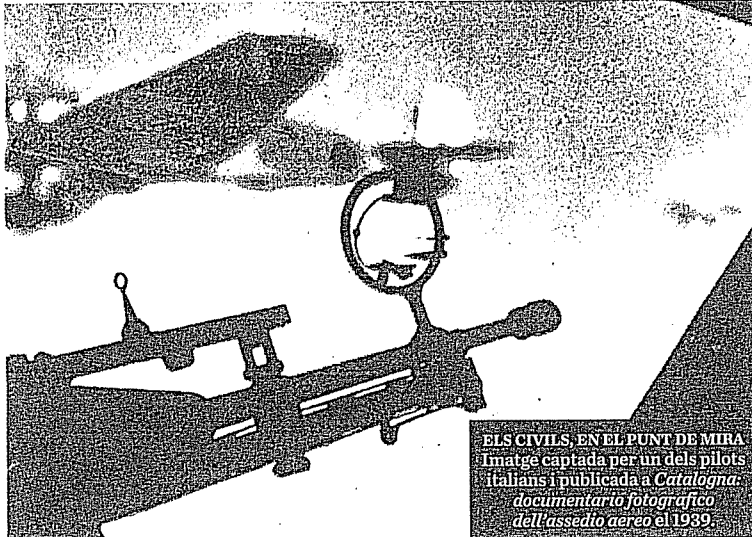
La llei impossibilita emprendre accions penals entre espanyols

tia, i ja s'han engegat més de 200 processos. Un d'aquests processos investiga els bombardejos espanyols. Com que els denunciants són argentins i no espanyols és una altra via possible", explica Jordi Palou-Loverdos, director del Memorial Democràtic.

El Tribunal Suprem de l'Argentina va declarar el 2005 inconstitucionals les lleis d'impunitat promulgades a la dècada dels 80, que ja havien estat anul·lades pel Parlament argentí el 2003. Amb aquest canvi de llei es van poder processar centenars d'implicats en la repressió i les tortures de la dictadura militar argentina.

A la Guerra Civil Espanyola, Itàlia no només va aportar militars, avions i armes, sinó també importants sumes de diners. Però tot tenia un preu: concretament 5.000 milions de lires. Un cop caigut el Duce, la Itàlia democràtica va reclamar el pagament del deute fins als anys seixanta.

(CRAI BIBLIOTECA PAVELLÓ DE LA REPÚBLICA (UB))

ELS CIVILS, EN EL PUNT DE MIRA
Imatge captada per un dels pilots italians i publicada a *Catalunya: documentari fotogràfic de l'assedí aeri el 1939*.

Jordi Palou-Loverdos
DIRECTOR DEL MEMORIAL DEMOCRÀTIC

"Judicialment els bombardejos no existeixen"

«¿S'ha fet mai res per compensar les víctimes dels bombardejos? Administrativament no. En l'aspecte judicial hi ha la denúncia de l'Associació AltraItàlia i les acusacions particulars de dues víctimes dels bombardejos. A aquesta denúncia s'hi sumaran altres víctimes de tot Catalunya.

«Quin recorregut pot tenir aquesta denúncia?

Depèn de si hi ha persones viues. En consta que és molt possible que hi hagi dos pilots vius. La majoria de víctimes volen una reparació moral més que material. Volen que se sàpiga la veritat. Volen que, amb garanties processals, s'afirmi la responsabilitat de determinades persones, quina era la voluntat i quins eren els fets criminals que van succeir i les seves conseqüències. Una de les víctimes m'explicava que encara ningú li havia dit qui ho havia fet i per què. Judicialment els bombardejos no existeixen. Si prospera la denúncia es demostrarà que sí que van existir. I es donarà un missatge: bombardejar la població civil és un crim de guerra i, per tant, objecte d'investigació.

Tarragona: devastada per les bombes

Les comarques tarragonines van ser escenari de guerra. En aquesta província catalana, sense comptar Reus i Tarragona, més de 5.200 edificis van ser enrunats segons David Gesalí i David Iniguez. A Tarragona una quarta part dels edificis van rebre l'impacte de les bombes que llançaven els Heinkel He-111. Els avions alemanys volaven a molt baixa altura, a uns 150 metres. El Perelló va quedar absolutament aniquilat. Afortunadament la població sabia que arribaven els avions i es va amagar entre els camps.

Lleida: 13.600 quilos de bombes contra escoles i mercats

El 2 de novembre del 1937, en menys de quatre minuts, el bàndol franquista va llançar més de 13.600 quilos de bombes sobre la ciutat de Lleida. Es calcula que hi van morir més de dues-centes persones. El nombre exacte, però, és una incògnita: el registre el van fer desaparèixer a la postguerra. Les bombes van caure sobre el Liceu escolar, a aquella hora les aules eren plenes d'infants que feien classe, i sobre el mercat. L'autoria d'aquests bombardejos no es va aclarir fins al 2011. Els que van buidar els seus estómacs eren cinc Savoia S-79 de la Squadriglia 280. David Gesalí i David Iniguez a *La guerra aèria de Catalunya (1936-1939)* expliquen quins van ser els motius del bombardeig: l'objectiu dels atacants era l'electroquímica de Flix. Com que la població estava coberta de núvols, l'esquadrilla va decidir adreçar-se a un objectiu secundari, Lleida.

La voluntat de resistència

Durant la guerra, la rereguarda catalana patirà un setge aeri planificat per destruir l'economia i l'esforç de guerra republicans. Per primer cop una aviació moderna no farà cap distinció entre combatents i no combatents. Però quan encara no ha caigut una sola bomba, sense coneixements previs i partint de zero, es treballarà de valent per evitar-ne els danys. En el seu conjunt, la societat civil, tant els moviments veïnals, comitès i sindicats, com les autoritats militars i polítiques, van organitzar-se per plantar cara a l'amenaça. La falta de canons antiaeris i avions de caça o les dificultats econòmiques per construir refugis van ser un greu obstacle per assolir una defensa eficaç, encara que hi ha una llarga llista de noms, molts d'ells anònims, que van maldar per evitar la barbàrie: aviadors, artillers, guaites, enginyers, brigades de salvament, bombers, Creu Roja i responsables de les defenses passives catalana i locals.

DAVID INÍGUEZ I DAVID GESALÍ

AUTORS DE "LA GUERRA AÈRIA A CATALUNYA. 1936-1939"

75 ANYS DELS BOMBARDEJOS DE LA GUERRA CIVIL

Manel Cardeña

NASCUT AL CLOT, VEIA COM QUEIEN LES BOMBES DES DEL TERRAT

“Ens refugiàvem al pis, envoltats de matalassos”

Amb curiositat “Des del terrat de casa es podia veure la Barceloneta. Quan queien les bombes, i explotaven, elevaven a l'aire una fumarada i tota mena de coses, pals, fustes...”

S.M.

Quins records té dels bombardejos sobre Barcelona?

Quan va començar la guerra, amb la meua família ens vam traslladar al Poblenou, ja que els meus pares hi treballaven. Vivíem en un pis força alt i des del terrat es podia veure la Barceloneta. Recordo veure com queien les bombes, quan explotaven elevaven a l'aire tota mena de coses, pals, fustes... Una bomba va caure al carrer on vivíem però no va explotar. Vam baixar amb altres infants i la vam veure allà encloçada. Ens vam quedar embadalits fins que els artificiers ens van fer fora. També recordo les batalles entre els nostres caces i els dels nacionals. M'estirava al pati de la fàbrica on treballava el meu pare i mirava les giragonses dels avions.

Vostè tenia poc més de cinc anys, ¿era conscient del que estava passant?

La meua mare era teixidora i el meu pare mecànic. Tots dos treballaven i jo em passava el dia al carrer. No era gaire conscient de què significava una guerra. Una vegada vaig trobar una pistola, i vaig començar a jugar-hi. Algú va avisar la meua mare, que em va perseguir tota esverada. No li vaig voler donar i la vaig llançar a la claveguera. Amb altres nens vam fer una mena de refugi cobert amb pedres i estàvem convençuts que allà ja ens podien bombardejar,

Manel Cardeña tenia cinc anys quan va esclatar la guerra. RUTH MARIQOT

que a nosaltres en aquell amagatall no ens podia passar res.

¿Amb la seva família anaven als refugis quan sonaven les alarmes? El refugi crec que el van construir de pressa, s'omplia d'humitats i fang, estava molt brut. Hi vam anar només una vegada, el meu pare va decidir no tornar-hi mai més. Quan sonaven les alarmes, ens reuníem tota la família, i com a refugi fèiem servir la paret mestre del pis. Ens envoltàvem de matalassos. Més tard, quan vaig anar a una escola de la Generalitat que hi havia al carrer gran del Clot amb el carrer de València, sí que feia servir el refugi. N'hi havia un davant l'escola i els mestres ens hi enviaven quan sonaven les alarmes. Aquest sí que estava ben construït.

Els testimonis

Manel Cardeña només tenia cinc anys i Pilar Llopert dos i mig quan van començar a caure les bombes sobre Barcelona. Eren molt petits però se'n recorden perfectament. La imatge de les explosions, les giragonses dels avions, el fum i les cases enrunades està clavada a les seves retines

Pilar Llopert

NASCUDA AL CARRER DE LA BOQUERIA, CASA SEVA ES VA ESFONDRAR

“Fèiem vida normal, no ens podíem desesperar”

Sense por Quan queien les bombes, el pare, perquè perdéssim la por, ens feia pujar al terrat de l'hostal que teníem a la Boqueria i ens assenyalaria la trajectòria de les bombes

S.M.

Com va viure els bombardejos de Barcelona?

Tenia dos anys i mig però me'n recordo perfectament perquè el que vaig veure em va impactar molt. Quan queien les bombes, el pare, perquè perdéssim la por, ens feia pujar al terrat de l'hostal que teníem al carrer de la Boqueria i ens assenyalaria la trajectòria de les bombes. Després deia “pum!” i ens explicava que d'allà en sortiria fum. Quan queien a la nit, el pare ens venia a buscar a l'habitació amb una lot. Primer agafava la meua germana, i jo em quedava uns minuts sola, a la foscor, sentint el soroll de les bombes. Quan tornava a veure la llumeta estava convençuda que estava salvada. Després ens quedàvem tots al llit de matrimoni, el meu pare volia que si queia una bomba ens agafés a tots plegats.

No van fer servir els refugis?

El primer dia vam anar a l'estació de metro de Liceu. L'espectacle, però, era esborronador: hi havia molta histèria, la gent estava apilonada... El meu pare creia que se'n acabaria contagiant l'estat nerviós i va decidir, en ple bombardeig, tornar a casa. No hi vam tornar mai més.

Com recorda el dia a dia sota les bombes?

Procuràvem fer vida normal, no podíem caure en la desesperació. Anàvem al parc, a passejar, amb bicicle-

Pilar Llopert tenia dos anys i mig quan van caure les bombes. PERE VIRGILI

ta... El 1937 va néixer la meua germana mentre sonaven les alarmes. Afortunadament, no va caure cap bomba. Malgrat tots els quilos de bombes, només van morir uns 2.000 persones. I això és perquè es va organitzar una bona defensa.

Les bombes van acabar caient a casa seva...

El novembre del 1938. Va caure cap a les deu. Tots érem al vestíbul, la porta es va esbotzar, va caure tot, i va entrar molt de fum i sorra. A l'edifici del costat va morir una senyora. Vam obrir una de les habitacions i darrere només es veia el cel. Ni terra ni mobles, tot havia caigut. La meua germana petita era al bressol a dalt. Es va esbotzar la porta i el bressol era ple de runes i vidres, però no li va passar res.

Catalunya sota les bombes

Badalona: Franco volia destruir la fàbrica Cros

El 30 de juny del 1938 es va bombardejar la fàbrica Cros de Badalona. Van morir 65 persones, hi va haver més de 200 ferits i un centenar de cases van ser destruïdes. Els dies 6 i 119 de juliol del 1938 cinc Savoia S-79 de la 10a esquadra i quatre més van tornar a buidar els estómacs sobre una factoria que l'aviació italiana considerava clau en el procés de fabricació d'explosius per a l'exèrcit republicà. La xarxa d'espies de Franco sabia amb detall què passava dins la fàbrica.

Granollers: una errada va provocar 230 morts

A les nou i cinc del matí del 31 de maig del 1938 cinc Savoia S-79 van bombardejar la ciutat de Granollers i van provocar dos-cents trenta morts en pocs segons. L'objectiu era la central de la Companyia Elèctrica de Catalunya, però la instal·lació no es va tocar. La càrrega, un total de 60 bombes, va caure uns centenars de metres abans de l'objectiu, just al centre de la població. No va sonar cap alarma i les bombes van sorprendre als que feien cua per intentar endur-se alguna cosa per menjar al cèntric mercat de la Porxada.

Figueres: objectiu prioritari

Les comarques gironines van estar al punt de mira de l'aviació italiana i alemanya. Es van bombardejar Sant Feliu de Guíxols, Roses, el Port de la Selva i Palamós, Figueres, Banyoles, Vidreres, Vilajuïga... Figueres, però, va ser amb diferència la més castigada. Les bombes van començar a caure el 20 de gener del 1938. Els bombardejos més mortífers van ser durant la retirada, quan milers de persones van creuar la ciutat camí de l'exili. Anys després de desensrunar-se edificis, encara es troben morts. Es calcula que van morir més de 275 persones.

75 ANYS DELS BOMBARDEJOS DE LA GUERRA CIVIL

Març del 1938: tres dies de terror aeri

Mussolini, l'aliat de Franco durant la Guerra Civil, va voler castigar Barcelona i va ordenar que fos bombardejada sense descans durant tres dies. Van morir un miler de persones

SÍLVIA MARIMON

16 MARÇ, MUSSOLINI ORDENA UN ATAC SISTEMÀTIC

El 16 de març del 1938 Giuseppe Valle, cap de l'aeronàutica italiana, rep un telegrama de Roma. Mussolini, l'aliat de Franco, vol castigar la població barcelonina: *"Iniziare da stanotte azione violenta su Barcelona con martellamento diluito nel tempo"*. El Duce ordena que l'Aviazione Legionaria italiana de les Balears faci un atac esglaonat sobre Barcelona. És la primera agressió sistemàtica contra una gran ciutat europea. Aquell març els barcelonins ja s'han acostumat a les bombes, molts ni tan sols baixen als refugis i preferixen quedar-se a casa, al llit, amb els fills. Quan se senten les alarmes i la ràdio emet l'avis del govern català: "Catalans, la Generalitat vetlla per vosaltres, correu als refugis", n'hi ha que ni s'immuten. Hi ha molta fam i, després de dos anys de guerra, esgotament. Quan passen pocs minuts de les deu del vespre se senten els primers motors dels Savoia-81, és una remor greu i repetitiva, després els xiulets i finalment les explosions i el silenci. Els projectils cauen al bell mig de la ciutat i es desferma el pànic. Comencen més de quaranta hores d'angoixa. Barcelona és un laboratori: viu l'aplicació del terror aeri.

El primer bombardeig només dura uns minuts. Quan passen quatre minuts de les deu del vespre els bombers fan la primera sortida al passatge Mariné, 7: "El lloc del servei està envoltat de grans i altes flames, enmig d'un intens bombardeig", assegura l'informe que ha localitzat el bomber i historiador Marc Ferrer. El segon bombardeig es produeix a la mitjanit. Aquesta vegada són tres aparells Savoia-81. S'ensorren cases al nucli antic i a l'Eixample. A l'Hospital General de Catalunya (l'actual hospital de Sant Pau) hi arriben moltes víctimes recollides a l'estació de França.

Les sales de l'hospital semblen l'infern: sang, cremats, mutilats, crits, plors... A l'entrada un metge fa la tria. Estan preparats: metges i infermeres no sortiran de l'hospital en quatre o cinc dies. En 15 minuts arriben 300 ferits, hi ha espelmes a totes les sales i s'han habilitat tres refugis sota Sant Pau. "Fins i tot, hi ha un quiròfan sota el pavelló de cirurgia perquè es pugui continuar operant mentre cauen les bombes", explica Carles Hervàs, metge i historiador.

17 MARÇ, MASSACRE A LA GRAN VIA

Les bombes arriben a la 1.45 de la matinada. Són petites formacions de bombarders nocturns de l'Aviazione Legionaria de les Balears. Els intervals de calma són tan curts que els serveis d'alarma s'encavalquen. Dormir és impossible: a les alarmes i a les explosions, s'hi afegeix el canoneig dels antiaeris. El quart atac arriba a les 7.40 del matí. Les bombes cauen sobre Horta, el Poble-sec, l'Eixample... A les 10.31 del matí els bombers reben un avís. Arriben al carrer Francesc Layret, cantonada amb ronda de Sant Pau pocs minuts després: "En arribar al lloc del sinistre estava tot encès un autobús Roca, per terra hi havia una estesa de morts i carn humana desfeta amb trossos de vestits cremats. La Creu Roja estava recollint amb les seves ambulàncies els morts i ferits. Procedim a apagar els vestits encesos i després l'autobús Roca. Un mone-der de senyora que es va trobar va ser entregat a la Jefatura del Cos", descriu el comunicat dels bombers.

A les 10.30 h cau una autèntica rastellera de bombes. Una cau a la cruïlla del carrer del Carme amb Egipcíques i toca l'escola Milà i Fontanals, plena d'infants. "Una explosió inenarrable es produí sota mateix del meu despatx, a la cruïlla de Carme i Egipcíques, seguida d'un núvol de fum i un xiscle estrident, esgarriat, que sortí de totes les goles dels infants que hi havia dins l'escola Milà i Fontanals. El silenci dins l'escola era impressionant... Al llarg d'un sòcol hi havia sis persones ajagudes: un noi i cinc coses grans. Eren morts. L'enfollida mare del noi mort va aparèixer i haurieu d'haver vist la seva desesperada lluita, estiregassant ella el cos del fill... tots els esforços van ser inútils, va haver de veure el fill amuntat damunt altres cadàvers en un camió", explica Josep Miracle a *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil* de Joan Villarroya. El forn de la cantonada queda desfet i moren tots els que hi ha a dins. La pitjor explosió arriba a les dues del migdia. Una bomba aixeca una columna brutal de pols i residus a la Gran Via. En pocs segons moren 500 persones. L'artefacte ha caigut sobre un camió carregat amb dinamita. Un tramvia vola pels aires i la metralla perfora dones i nens.

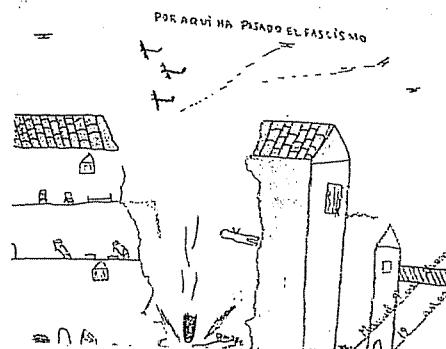
18 MARÇ, MÉS D'UN MILER DE MORTS

Les alarmes comencen a sonar a la 1.15 de la matinada. A les 4.15 h cauen les bombes al nucli antic i a l'Eixample. A les 7 del matí, hi ha explosions a l'estació de la Sagrera i a Sant Andreu. Més tard, a les 9.30 del matí els avions deixen un escampall de bombes a la Barceloneta i a la Ciutadella. A la 13.15 h les bombes arriben al Poble-sec, al Mercat de Sant Antoni... Els italians no tenen por de l'oposició aèria, volen més baix i buiden els estómacs per tota la ciutat. L'objectiu és aterrir la població. Els bombers treballen des de fa tres dies sense descans, els equips de rescat estan desbordats. Famílies senceres pugen pel passeig de Gràcia, amb el matalàs a l'espatlla: es volen refugiar a les muntanyes veïnes. Continuen les escenes dantesques. A la cruïlla de la ronda de Sant Pere i rambla de Catalunya, un automòbil amb quatre ocupants rep l'impacte d'una bomba. Els desperfectes fan impossible obrir les portes i sona el clàxon. El vehicle s'incendia, i els ocupants, aterrits, demanen ajuda amb gestos dramàtics. Ningú no hi pot fer res.

En més de 40 hores han mort només a la capital catalana, que aquell 1938 té un milió d'habitants, més d'un miler de persones. En total els bombers fan 80 sortides. Les feines de desenrunament continuarien moltes setmanes més. No va ser l'últim bombardeig. A començaments de l'any 1939, a punt d'acabar la guerra, els avions baixen en vol rasant i disparen sobre tothom al passeig de Sant Joan. El metrallador veu a qui mata. Moren molts avis i nens. Mussolini està orgullósíssim.

La Guerra Civil dibuixada pels infants.

CRAI. BIBLIOTECA PAVELLO DE LA REPÚBLICA (UB)

Una arma poderosa: el talent i la ironia dels ninotaires

El pessebre feixista

El setmanari satíric *L'Esquella de la Torratxa* va sobreviure tota la guerra. A les mans dels ninotaires, els enemics són grotescos. Josep Altamira converteix Franco en una Verge Maria i el seu nadó en un ésser deforme i capgrós, que representa el feixisme.

La moda de les bombes

Fins i tot els bombardeigs tenen una resposta irònica. Davant les bombes de març, *L'Esquella de la Torratxa* ofereix als seus lectors *Ja ha arribat la primavera*. Les bombes són el sensual vestit d'una dona que somriu als avions italians. Els pilots decideixen tirar-li roses.

'Paves' i ocellets

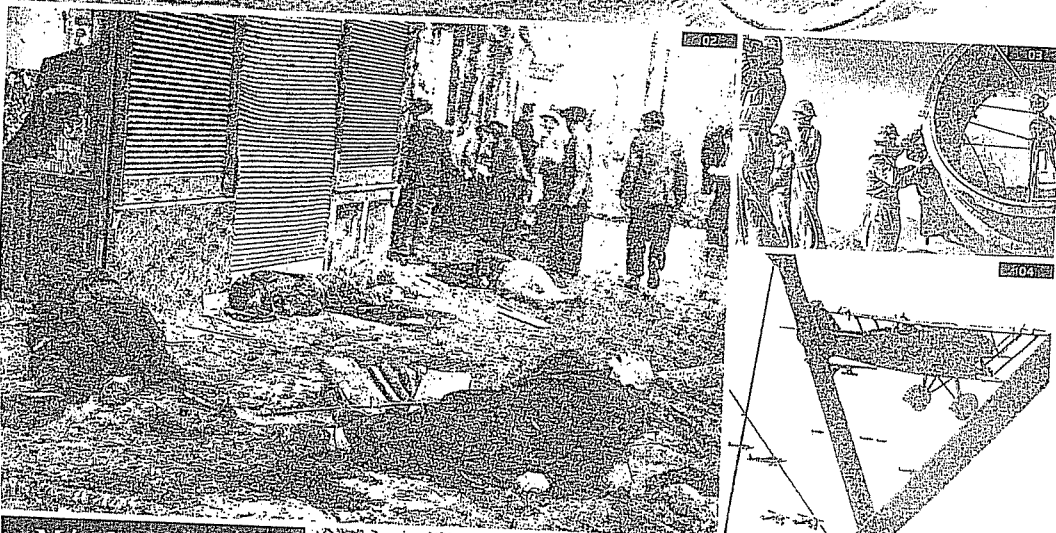
La població, malgrat el terror i el pànic que produeix el bombardeig indiscriminat, no oblidava el sentit de l'humor. Bategen els bombarders amb noms com "la burra de la llet" a Madrid, "ocellets" a Bilbao, "tío de los Moyetes" a Màlaga o "paves" a Barcelona. A Franco el disfressen: li posen tacons, mitges i el maquillen.

Els ninotaires van al front

L'octubre del 1937 apareix un emotiu dibuix de Jacint Bofarull que, amb el títol *L'esquella, indústria de guerra*, representa els ninotaires anant al front seguits per un seguici dels seus personatges. Molts tenien un gran talent, però després de la guerra, amb l'exili, van caure en l'oblit.

El cul de Franco i els aliats

Barcelona és a punt de caure, però *L'Esquella de la Torratxa* no perd l'humor. El 6 de gener del 1939 publica un dibuix anònim que té bastant mala llet: Franco apareix amb el cul en pompa i disposat a rebre els dos líders feixistes que tant l'han ajudat, Hitler i Mussolini.

Més de 40 hores d'angoixa

01. Imatge de la publicació *Protegeos! consejos a la población civil contra los ataques por bombardeos* publicats per l'Editorial Marxista el 1936. 02. Una imatge captada per les milícies populars. 03. El sistema de defensa organitzat. 04. Imatge presa per un pilot. 05. El bombardeig captat pels pilots italians i publicat a Catalunya: *documentario fotografico dell'assedio aereo dins el complement de l'Ala d'Italia* el 1939.

CGAI BIBLIOTECA PAVELLÓ DE LA REPÚBLICA (UNIVERSITAT DE BARCELONA)

